

Plastičnost v slikarstvu.

Spisal prof. A. Šantel.

Upodablajoča umetnost posnema narodo. Bodisi, da je umetnika navdahnili slučajen pogled na slikovit predmet, da ga sklone ovekovečiti na slikarskem platnu ali v svojem kiparskem gradivu, ali pa da hoče upodobiti kako svojo izvirno idejo: vselej bode oblike, njih barve in svetlobne učinke skušal zenačiti z vtiski, kakor jih delajo naravni predmeti, in celo tedaj, kadar upodablja kako idejo o nadnaravnih bitjih, n. pr. o Bogu, o angelih, mu rabijo iz narave vzeti modeli. Kajti, če je človeška fantazija še tako neomejena v stvarjanju novih sestav, je vendar docela omejena glede izumovanja prvin, t. j. glede barv, oblik in svetlobnih vtiskov, kakor glede telesnih čutov sploh.

Pri tem posnemanju narave, rekše realne istinitosti, je slikarjev položaj zlasti v enem oziru različen od kiparjevega. Prosta narava, predmeti realne istinitosti so vobče trodimenzionalni; oni se raztezajo prvič navzgor in navzdol, drugič na desno in levo, tretjič od nas in proti nam. Dočim so kiparski umotvori istotako trodimenzionalni, tako da more kipar naravo na vse tri smeri kopirati, je pa slikarjev izdelek le dvodimenzionalen; on se razteza na visoko in široko, ne pa tudi od nas in proti nam. Kip je telesen kakor njegov naravni model, slika pa je ploskev. Kip si moremo ogledati na vse strani, sliko le od spredaj, in če nam gleda n. pr. naslikana Madonna v obraz, ne moremo se njenemu pogledu ogniti, naj si jo ogledamo bolj z desne ali bolj z leve strani.

In vendar iz tega nikakor ne izvira posledica, da bi le kipar mogel upodabljati trodimenzionalne, t. j. telesne predmete, slikar pa samo dvodimenzionalne, t. j. ploskovite. Prav nasprotno je res: slikar nam upodablja predmete s tako obsežno tretjo dimenzijo, kakor jih kipar nikoli ne more, čigar izdelek v smeri od nas ne more več predstavljati, nego kolikor odgovarja razsežnosti izdelka samega. Le slikar more zraven glavnega predstaviti še več ali manj oddaljeno ozadje, pogled po dobravi, do oddaljenih gora. Kako se naj to razjasni?

Najprej treba odgovoriti na tole vprašanje: Zakaj se nam ne prikazuje narava tudi le kot ploščasta, dvodimenzionalna slika, ko vendar uči fiziologija, da nastane vid s posredovanjem one sličice, katero očesna leča prav kakor v fotografski kameri naredi na dnu očesa,

na takozvani mrežnici, katera sličica je le ploskovita, ne pa telesna? In če vpoštevamo še vedno gibanje očesa pri gledanju: saj se oko edino le more obračati navzgor in navzdol, na desno in levo, ne pa tudi naprej in nazaj? Torej je vid le dvodimenzionalen baš kakor slika na platnu. Dejstvo pa je, da vidimo naravo trodimenzionalno.

Da to dejstvo razjasnimo, treba razločevati gledanje z enim očesom (samooko gledanje) in z obema očesoma (dvooko gledanje), ker vsako pripomaga k plastičnemu videnju na jako različen način.

Samooko gledanje nam ne kaže naravnost telesnosti ali plastičnosti narave; spoznavamo jo pa potom sklepanja iz gotovih znakov. A to sklepanje, v katerem se neprenehoma urimo, odkar smo na svetu, se vrši s tako lahkoto, da se ga niti ne zavedamo; odtod prihaja vtisk, kakor bi z enim samim očesom gledaje že plastičnost čutili. Taki znaki telesnosti, oziroma različnih daljav od nas so posebno tile: 1. Ako vidimo telo znane velikosti zmanjšano, spoznavamo iz tega njegovo daljavo. Ta znak nas pri predmetih nepoznane velikosti, n. pr. pri oblakih pušča na cedilu. 2. Ako je telo na svojem površju neenako razsvetljeno, ako ima svetlejša in senčna mesta, ne more biti ravno, ampak robato, jamasto i. t. d. 3. Ako vidimo predmet razločno v vseh podrobnostih glede oblike in barve, mora biti blizu; ako ga pa vidimo le nerazločno in v megleno-višnjevi barvi, mora biti daleč od nas. 4. Ako kak predmet, n. pr. hrib, drugega deloma zakriva, mora biti prvi bliže nas nego drugi. 5. Ako vidimo senco kakega telesa, padajočo na tla ali na kakov drugi predmet, spoznavamo iz tega lego prvega i. t. d.

Vse te znake različne oddaljenosti pa more slikar posnemati. Nauk, ki se s to nalogo peča, imenuje se nauk o perspektivi, katera se deli v geometrično, senčno in zračno perspektivo. Uporablja joč natančno in strogo pravila tega nauka, nam ustvarjajo mojstri v slikarstvu one čarobne učinke, ki se jim ne moremo načuditi, ko gledaje dalje časa v napeto platno, z barvami pokrito, pozabljamó, da ne gledamo naslikanih stvari v pristni naravi.

A da se nam prikazuje narava sama na sebi plastična, k temu pripomaga bistveno, zlasti v bližini, dvooko gledanje: s tem vidimo vsako stvar hkrati z dveh, sicer le malo, a vendar zadosti občutljivo različnih stališč. Pri tem vidi sicer levo oko, ako gledamo v kako ravno ploskev, natančno isto kakor desno; ako pa gledamo v telo, ki ima proti nam pomole ali jame, ne vidi več obojno oko istega, ampak desno vidi več desne strani pomola in leve strani jame, levo pa narobe. Če visi pred nami palica na zidu, zakriva obema očesoma

kos zidu; ako pa je palica od zidu proti nam oddaljena, ne zakriva nič več zidu, ker vidi desno oko, kar je levemu zakrito, in narobe. Vrhutega se postavljata očesni osi pri gledanju v bližnjo točko bolj konvergentno, v oddaljeno točko bolj sporedno. Kolik vpliv ima dvooko gledanje na čut plastičnosti, dokazuje nam pogled v stereoskop, v katerem vidi vsako oko fotografijo prav z njegovega stališča vzeto. Ta pomen dvookega gledanja je kaj malo znan širšemu ljudstvu, katero meni, da imamo dvoje oces le radi simetrije, in pa da nam še eno ostane, če drugo izgubimo. A baš to je v prirodi tako čudovito, da je vedno lepota tako tesno združena s koristjo.

Teh znakov, iz katerih pri dvookem gledanju spoznavamo, t. j. čutimo plastičnost narave, pa slikar posnemati ne more. Kar on ustvari, je za obojno oko isto, in dvooko gledanje na njegov umotvor nam torej vsiljuje čut, da je to, kar gledamo, ravna ploskev, ne pa kaj telesnega, od nas se raztezajočega. Dvooko gledanje torej podira ono, kar je slikar ustvaril; ono provzroča neko borbo med učinkom perspektive in učinkom dvookega gledanja. Ono pravi gledalcu: »Ne veruj temu, kar ti hoče slikar natvesti; nič ni oddaljeno, samo majhno je; nič ni telesno, vse vkup je le ravna ploskev in ne v daljavi, nego tukaj pred tabo.«

Iz tega pa sledi tole pravilo: Kar je v resnici telesno ali razdaljeno, to je umestno gledati dvooko, da spoznamo telesnost in razdaljenost, kakršna je. Dvooko torej glejmo v prosto naravo, v kateri namen nam je tudi stvarnik dvoje oces podaril; dvooko pa tudi ogledujmo kiparske umotvore, ker so v resnici trodimenzionalni. Slike pa ogledujmo z enim očesom, da naša fantazija popolnoma prosta vsake ovire sledi nameri umetnikovi.¹⁾ In ker je delovanje fantazije rado počasno, postojmo nekoliko pred sliko, ki nas zanima, ali usedimo se pred njo; napravimo si, kakor mnogi gledalci delajo, kukalo iz zakrivljenih prstov desne roke, in videli bomo, kakor polagoma iluzija narašča, kako vedno bolj s tem raste prijetni užitek, ki bo povečal naše navdušenje za umetnost.

¹⁾ Kardinalna misel mojega članka je: »Slike treba ogledovati le z enim očesom.« To se je moglo povedati jako kratko. A bil mi je vedno pred očmi navadni pomen fraze: »tu treba eno oko zatisniti — ein Auge zudrücken«, in strašila me je misel, da bi se moje besede mogle vzeti v hudomušnem zmislu, češ, ta pravi, da na prvi slov. umetniški razstavi naj ogledovalec eno oko zatisne — ali bi se saj mogel v tem zmislu iz mojih besed norca delati. Ker pa sem se moral tej eventualnosti ogniti, soči sem moral malo na široko, dati spisu odločno znanstven značaj.